

KESİŞİMSELLİK PARADİGMASI ÇERÇEVESİNDE FEMİNİST YAKLAŞIMLARIN FARKLILIKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Hacer AKÜLKÜ*

Öz

Tarihsel süreç içerisinde çeşitlenen feminizmde kadın olmak; toplumsal cinsiyet ekseninde baskı ve eşitsizlikle ilişkilendirilerek tartışılmaktadır. Bu bağlamda kadın sorununa yönelik çok sayıda feminist teori ortaya çıkmış ve farklı çözümler üretilmiştir. Son yıllarda kesişimsellik yaklaşımı hem akademik literatür hem de feminist hareket açısından sıcak bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Kesişimsellik kavramını ilk kez Kimberle Crenshaw kullanmıştır. Crenshaw'ın kesişimsellik yaklaşımı; kadınların yaşadığı baskı ve eşitsizlik sorunlarının tek boyutlu olmadığı, bu baskı ve eşitsizliğin birbirlerine bağlı sistemler ve iktidar yapılarıyla gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu çalışmada, kadına yönelik baskı ve eşitsizlik olgusu çeşitli feminist teorilere dayalı olarak açıklanması amaçlanmıştır. Böylece kadına yönelik baskı ve eşitsizliklerin nasıl sorunsallaştırıldığı ve farklı feminist perspektiflerin kadının maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliğine çözüm üretmede hangi yöntemleri kullandığı, kuramsal ve kavramsal bir çerçevede ele alınmaktadır. Amaca yönelik baskı ve eşitsizlik bağlamında kadın sorununa değinen liberal, radikal, Marksist ve sosyalist egemen feminist kuramlar ve egemen feminist kuramların eleştirisini yapan siyahi feminizm ve kesişimsellik paradigması ilişkisi eleştirel teorik bir yaklaşımla tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kesişimsellik, Siyahi Feminizm, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.

AN EVALUATION OF THE DIFFERENCES OF FEMINIST APPROACHES WITHIN THE FRAMEWORK OF INTERCEPTUALITY PARADIGM

Abstract

In the scope of feminism, which has constantly evolved throughout history, the condition of being a woman has been discussed in relation to oppression and gender inequality. In this context, many feminist theories have emerged, proposing different solutions to address women's issues. In recent years, the intersectionality approach has become a hot topic in both academic literature and the feminist movement. Kimberlé Crenshaw first introduced the concept of intersectionality. Crenshaw's intersectionality approach asserts that the problems of oppression and inequality experienced by women are not one-dimensional but are shaped by interdependent

* Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi Vize MYO Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, akulku.hacer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2912-1917>

systems and power structures. This study aims to explain the phenomena of oppression and inequality towards women based on various feminist theories. Thus, it examines how oppression and inequalities against women are problematized and the methods employed by different feminist perspectives to generate solutions to gender inequality. A critical approach has been employed to discuss the relationship between dominant feminist theories—liberal, radical, Marxist, and socialist—that address women's issues in the context of oppression and inequality, and black feminism and the intersectionality paradigm, which critique dominant feminist theories.

Keywords: *Feminism, Intersectionality, Black Feminism, Gender Inequality.*

Giriş

Feminizm, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizlikleri tanımlamayı, anlamayı ve ortadan kaldırmayı amaçlayan, karmaşık ve tartışmalı bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet ekseninde yaşanan sistematik ve toplumsal farklılıkların üretimine; kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklere karşı başkaldırıdır (Pollard, 2020). Dahası feminizm, farklı tarihsel koşullar altında kadın olmanın anlamını sorgular (Davis 1981; Haraway, 1991). Bu yüzden ortaya çıktıkları sosyal, ekonomik ve tarihsel bağlamlar feminizmin çeşitlenmesine yol açmıştır (Escudero-Alias, 2021).

Yerel düzeyde bir hareketten siyasi bir harekete dönüşen feminizm, kadın-erkek arasındaki ilişkiyi; siyasi hayat, kültür, tarih, aile, eğitim, iş dünyasına kadar geniş bir yelpazede sorgulayan düşünce zeminine dönüşmüştür. Böylece kadınların ve feminist grupların, farklı talep ve istekleri; patriarkal ve kapitalist sistemin farklı noktalarının eleştirisiyle kendi içinde çeşitlenmeyi ve farklılaşmayı sürdürmüştür; yeni söylem alanlarının ve kuramsal yaklaşımların doğuşuna sebep olmuştur (Çaha, 1994; Ritzer, 2010, ss. 7-8; Şerbetçi, 2013, ss. 5-10; Taş, 2016, ss. 164-167). “Kadınlardan ne haber?” betimleyici sorusu ile “kadınların durumu niçin böyledir?” açıklayıcı sorusuna; toplumsal cinsiyet farklılıkları, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal cinsiyet baskısı, yapısal baskı ve kadın kavramının sorgulanması şeklinde farklı bakış açılarının getirilmesi söz konusu olmuştur (Ritzer ve Stepnisky, 2014, ss. 450-451).

Feminist tartışmalar kendi içlerinde getirdikleri eleştirilerle büyümeyi sürdürse de kadınlar arasındaki farklılıkların göz ardı edildiği, kadınların aynı olduğu fikrinin hatalı olduğu tartışmaları yükselmiştir. Örneğin, küresel kız kardeşlik anlayışının farklı dünyadan gelen kadınların deneyimlerini göz ardı ettiği (Parashar, 2022), kadınları bölen güç ilişkilerini hesaba katmadığı (Davis 1981; Haraway, 1991), baskı merkezinde; liberal, radikal ve beyaz burjuva kadınların perspektifinin yer aldığı düşüncesinden dolayı eleştirilmiştir. Bununla birlikte, ortak baskı anlayışının, kadınların çeşitli ve karmaşık toplumsal gerçekliklerinin göz ardı edilmesi anlamına geldiği yönünde tartışmalara sebep olmuştur. Kadınlar; cinsiyetçi tutumlar, ırk, sınıf gibi yapılarla bölünmüştür ve kalıcı bir kadın bağının olabilmesi için, bu

yapıların yol açtığı farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiği, aksi durumda kadınlar arasında birlik ve bütünlüğün imkânsız olduğu savunulmuştur (hooks¹, 1986, s. 127). O halde tüm kadınlar toplumsal cinsiyet temelinde baskı yaşama potansiyeline sahip iken, toplumsal cinsiyetin diğer düzenlemelerinin arakesitleri, bu baskının farklı şekillerde deneyimlenmesine yol açmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2014, s. 475).

Kesişimsellik yaklaşımı; kadınların yaşadıkları baskının çeşitli biçimlerde ve farklı derecelerde olduğunu ileri sürmektedir (Anderson, 2005, s. 51; Käll, 2006; Vespa, 2009). Kesişimin, siyah feminizmin bir ürünü olduğu vurgulanmakta ve kesişimsellik anlayışı, siyahi kadınların deneyimlerine odaklanmakta iken; tarihsel süreçte renkli kadın deneyimlerine yönelim şeklinde genişlemiştir (Nash, 2011, ss. 447-448). Kesişimsellik, siyahi kadınların deneyimlerini birleştirici görmek yerine, siyahi kadınların deneyimlerinin nasıl benzersiz olduğunu ve beyaz üstünlüğü temelinde yükselen, hâkim sosyal yapıların yarattığı ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi baskı sistemleriyle nasıl etkileşime girdiğini göz önünde bulunduran, bütünleştirici bir yaklaşımdır (Bowleg, 2008). Beyaz olmayan kadınların feminizme ilişkin gündeme getirdiği sorular ve kurama yönelik eleştirilerinin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Kadın olma deneyimi; sınıf geçmişine, rengine, cinsel yönelimine, dine vb. göre büyük ölçüde değişebilir (Brah, 2001, s. 5491). Bu bağlamda kesişimsellik, kadınlara yönelik baskının, kadınların maruz kaldığı eşitsizliğin, ırk, cinsiyet, cinsellik vb. farklı faktörlerin etkileşimiyle şekillendiği; bu etkileşimlerin birbirlerine bağlı sistemler ve iktidar yapılarıyla gerçekleştiği anlayışını geliştirmede önemli bir araç olmuştur (Guy-Evans, 2023). Kesişimselliğe göre, bir kadın sadece kadın olduğu için değil, farklı sosyal ve yapısal değişkenlerden kaynaklı olarak ayrımcılığa, baskıya, eşitsizliğe maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla, çoklu kimlik kategorileri, kadınların benzersiz oluşuna dikkat çekmemize olanak sağlamakta (Samuels ve Ross-Sheriff, 2008, s. 5) ve kesişimsellik, marjinalleşmiş sesleri gündeme almaya; hooks'un da belirttiği gibi kenardan merkeze taşımaya çalışmaktadır (Choo ve Ferre, 2010).

Bu çalışmanın amacı, anaakım feminist ve Marksist kuramların, karşıt ikicilik oluşturarak kadın sorununa nasıl baktığı ve hangi yönleriyle kesişimsellik paradigması tarafından eleştiriye maruz kaldığı ortaya konmasıdır. Böylece anaakım feminizm ve kesişimsellik bakış açısının çıkış noktası olan siyahi feminizm arasındaki farklılıklara dikkat çekilerek, kadın meselesinin nasıl sorunsallaştırıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Anaakım feminizmin, kadınları özdeş çıkarılara sahip bir grup olarak betimlemesine karşın; kesişimsellik, kadınların homojen olduğu ve aynı tahakküm biçimlerine sahip olduğu fikrini reddederek, bu anlayışa karşı durmuştur. Bu yüzden çalışmada, anaakım feminizmin hangi ikiciliklerle kadınların maruz

¹ Gerçek ismi Gloria Jean Watkins olan bell hooks mahlaslı yazar, kimliğinden ziyade fikirlerinin ön plana çıkmasını ve isminin küçük harflerle yazılmasını istemiştir. Bu makalede de yazarın bu isteği dikkate alınmış olup alıntılar veya isimler bell hooks, hooks gibi küçük harflerle belirtilmiştir.

kaldığı baskı ve eşitsizliği açıklamaya çalıştığı, kuramsal tartışmaları ve birbirlerine yönelik eleştirileri; siyahi feminizm ve kesişimsellik paradigmasının, anaakım feminizmin kadınlar arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmadaki yetersizliklerine dikkat çekilmiştir. Böylece, kadınların yaşadıkları ayrımcılıklar, siyahi feminizmin kavramsal katkılarıyla bağlantı kurularak, kesişimsellik bakış açısıyla yorumlanmıştır. Bu sayede feminist literatüre ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına eleştirel teorik bir katkı sunulmuştur.

Bu makalenin ilk bölümünde, anaakım feminist kuramların ve Marksist feminizmin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, dahası kadın sorununu nasıl tartıştığı; birbirlerini hangi yönleriyle eleştirdiklerine dikkat çekilmiştir. Daha sonra, kesişimselliğin ne olduğu, siyahi feminizmin kesişimsellik ile olan ilişkisinin nasıl ortaya çıktığı, kesişimsellik bakış açısıyla egemen feminist düşüncelerin kadınlara yönelik ayrıcalık ve baskıyı hangi bağlamlarda eksik tartıştığı eleştirilerine odaklanılmıştır. Sonuç bölümünde ise, dünyada ve Türkiye'deki kadınların sorunlarının çeşitliliği, kesişimsellik bakış açısıyla tartışılmıştır.

1. FEMİNİST KURAMDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Feminist kuram, kadın-merkezli bir bakış açısından geliştirilen fikirler sistemi olup, iki şekilde yol almaktadır. İlkinde, kadınların durumları ve deneyimleri, araştırmanın odak noktasıdır. İkincisinde ise, toplumsal yaşam, kadınların bakış açısından betimlenmeye, anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır (Lengermann ve Niebrugge, 2011, s. 454). Böyle bir bakış açısının gelişmesinde, hem toplumda hem de bilimsel alanda, kadınların görünmez kılınması gerçeği büyük rol oynamaktadır (Lengermann ve Niebrugge, 2011, s. 455).

Feminist kuram, kadınların yaşam deneyimlerini, sosyal rollerini analiz ederek, cinsiyet eşitsizliğinin doğasını anlamayı amaçlamaktadır (Shuo ve Min, 2017). Feminist kuram geleneğinde ortaya çıkan her bir yaklaşım, kadınlara yönelik baskıyı betimleme, kadınlara yönelik baskı ve eşitsizliklerin neden ve sonuçlarını açıklamayı, kadınların özgürleşmesi için stratejiler belirlemeyi amaç edinmiştir (Tong, 2006, s. 9). Eşitsiz güç ve iktidar ilişkilerini içeren toplumsal cinsiyet; tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğine göre, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değişmesi söz konusudur. Toplumsal ilişkilerin değişmesi, sadece bireyleri değiştirme meselesi değil; ırk ve sınıfta olduğu gibi, kurumsal yapıların dönüştürülmesiyle ilişkilidir (Andersen ve Collins, 2015, s. 174; ss. 250-251).

Feminist hareketler; kadın erkek eşitliğini sağlayabilme arayışında farklı yollar izlemiştir. Kendi içlerinde getirdikleri eleştirilerin yanında, liberal feminizmin eşitlikçi anlayışına getirdikleri eleştirilerle, kadın sorununu ele almışlardır (Karadağ ve Sabancılar, 2012, s. 94; Sarıgöl, 2020, s. 334). Çalışmanın üzerinde durduğu kesişimsellik yaklaşımının ortaya çıkmasında

etkili olan üçüncü dalga feminist hareket, özellikle siyahi feminizm; kadın sorununu farklı bir boyuta taşımıştır. Zira daha önceki feminist hareketlerde Özüdoğru (2018) siyahileri, lezbiyenleri ve üçüncü dünya kadınlarını göz ardı eden; beyaz, orta sınıf ve Batılı kadınların eleştirisi (2018, s. 313), feminist çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

1.1. Liberal Feminizm

Feminist hareketin Batı'daki (Badowska, 1998, s. 284), ilk öncüllerinden olan Mary Wollstonecraft, kadınlığın toplumsal bir kurgu olduğu düşüncesini savunmuştur (Çakır, 2007, s. 422). Çünkü kadınlar çocuklukları itibariyle güzellik algısıyla yetiştirilmekte ve zihinsel yetileri olgunlaşmadan yapay bir kişilik geliştirmeye zorlanmaktadır (Karakuş Öztürk, 2017, s.472). Bu yüzden Wollstonecraft, kadınların her şeyden fazla dış görünüşleriyle var olacakları bir hayat için eğitilmelerini eleştirmiş ve itaatkâr kadınlığı küçültücü bulduğunu belirtmiştir (Aktaş, 2006, s. 9).

Liberalizm; kadınların ikincil konumda oluşunu, kadının kamusal alana girmesini engelleyen yasal ve geleneksel sınırlardan meydana geldiğini ileri sürmektedir. Bu durumda kadınlar akademik hayattan, pazar piyasasından, tartışma hayatından dışlanmaktadır (Tong, 2006, s. 10). Kadının ezilmesi, kadının özel hayattaki konumuna bağlanırken, kurtuluşunsa kamusal hayata dâhil olmasıyla mümkün olacağı ileri sürülmektedir (Güneş, 2017, s. 246). Kadınların, erkekler gibi; eğitim, iş, eşit vatandaşlık, siyasal katılım, kamusal alana çıkmak gibi haklara sahip olması (Özüdoğru, 2018, s. 311) ve babaları ya da kocalarına ait olan yasal bağımlılıkların sona erdirilmesi istenmektedir (Ackerly, 2001, s. 5499).

Liberal feministlerin temel doktrinleri arasında, kadınların ve erkeklerin ontolojik olarak eşit olduğu anlayışı yer almaktadır. Bu bağlamda “eğitim” (Donovan, 2012, s. 9) ve “politik sisteme” dikkat çekilmiştir (Encyclopaedia Britannica, 2023). Eğitim, sosyal değişim ve toplumsal dönüşüm için etkili ve önemli görülmüştür (Donovan, 2012, s. 7-8). Öte yandan, kadınların oy kullanmasının gerekliliği vurgulanmış ancak Harriet Taylor, bunun tek başına yeterli olmadığını savunmuştur. Kadınların kapitalist sistemin piyasa sistemine dâhil olması gerektiğini (Nye, 1989, ss. 15-16) ileri sürmüştür. Serbest piyasanın, kadınların fırsat eşitliğine sahip olmaları için önemli bir fırsat olacağı düşüncesi hâkim olmuştur (Ataman, 2009, s. 16). Böylece kadınlar; kocalarının kölesi olmaktan ziyade, ortakları olacak ve ev dışında bir gelir elde edebileceklerdir (Tong, 2006, s. 34).

Liberal feminizm, birçok noktada eleştiri konusu olmuştur. Örneğin, Wollstonecraft'ın eğitim konusundaki görüşlerinin aşırıya kaçtığı belirtilmekte; kadınlara yönelik eşitliğin, eğitimlilerle sınırlı tutulmasının eksik ve elitist bir yaklaşım olduğu yönünde eleştirilmektedir. Çünkü eğitimsiz erkekler, vatandaşlık haklarından faydalanabilirken; eğitimsiz kadınlar, faydalanamamaktadır (Altınbaş, 2006, s. 30). Öte yandan, kadınların dışlanmasının önündeki engelleri, oy kullanmak ve ekonomik hayata dâhil

edilmemek olarak gören Taylor'ın (Nye, 1989, s. 16) kadınların çalışması ile ilgili ifadelerinin, kadınlar arasında ayrımcı bir yapı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Taylor'ın "Belli bir varlığı ya da maddi gücü olan, üst ve orta sınıf bir kadının, kariyer ve evliliği başarılı bir şekilde sürdürebileceğini" (Tong, 2006, ss. 34-35) ifade etmesi, alt sınıf ya da başka gruptan kadınların göz ardı edildiğini göstermektedir.

Liberal feministler, eğitilmiş kadınların topluma fayda sağlayacağını iddia ederken, işçi sınıfı kadınlarının koşullarına yeterince dikkat etmemişlerdir (Ackerly, 2001, s. 5499). Wollstonecraft, eğitime vurgu yaparken, orta ve üst sınıf beyaz kadını öne çıkarmıştır (Altınbaş, 2006), Taylor ise, ekonomik olarak avantajlı ve evli kadınların görünürlüğüne (Tong, 2006, s. 35) öncelik vermiştir. Dolayısıyla liberal feminist hareket, eşitlikçi, modernist bir çizgide beyaz Batılı kadın modelini benimsediği için, beyaz Batılı kadının kendisi ile aynı renkte olan erkeklerle girdiği mücadeleye işaret etmektedir (Aktaş, 2006, ss. 10-11). O halde liberal feminizmde, belli özellikte ve belli ayrıcalıklara sahip kadınların, sosyal ve siyasi statüleri üzerinde eşitlik arayışı söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, liberal feminist kuram, kadınların erkeklerle eşitliğine vurgu yaparken, kadınların farklılıklarını görmezden gelmiş ve bu yönüyle de kesişimsellik paradigmasının eleştirilerine maruz kalmıştır.

Liberal feminizme bir diğer eleştiri ise, kadın-erkek eşitliğini savunmasına karşın, cinsiyet farklılıklarını dikkate almamasıdır (Altınbaş, 2006, s. 43). Örneğin Wollstonecraft, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin eğitimle giderileceğini iddia etmesine rağmen; kadının, ev işlerini yapan, çocuklarına bakan ideal eş, anne, kız kardeş ve kız çocuğu olması gerektiği görüşünü desteklemiştir. Tüm bunların yanında geleneksel erkek değerlerini sorgulamamıştır (Tong, 2006, ss. 28-29). Dolayısıyla, liberal feminizm çerçevesinde, kadınlar için temel hümanist hareketler talep edilmiş olsa da kadınların ev işlerindeki rolleri değişmemiş, yeniden üretim alanındaki işler kadınlar üzerinden sürdürülmeye devam etmiştir. Başka bir ifadeyle, liberal feminizm, ataerkil yapı ve ilişkileri, kuramsal ve politik olarak tartışmayı göz ardı etmiştir (Güneş, 2017, s. 246).

Liberal feministlere bir başka eleştiri, Marksist feministlerden gelmiştir. Kadınların ev içinde kabul gören rolleri, kapitalist sistemde kadınların erkeklerden daha fazla ezildiğine, sömürüldüğüne işaret etmektedir. Kadınlar için boş zaman kavramı söz konusu değilken; kadınlar, evdeki sömürünün yanında, kapitalist sisteme hizmet ederek sömürülmeye devam etmektedir. Böylece kadınlara ev işlerine yönelik sorumluluk yüklenerek toplumsal yapıda kadın-erkek eşitsizliği kaçınılmaz hale getirilmektedir (Dikici, 2016, ss. 527-527). Bu durumda kadının kamusal alanda eşitlik elde etmesinin hangi açıdan fırsat eşiz(siz)liği sağladığı tartışmalı hale gelmektedir.

Liberal feministler için bir başka eleştiri ise, onların kadınların üretime katılmaları ve karar mercisinde söz sahibi olmaları gerektiğini savunmalarına rağmen, kadınlar arasındaki sınıf ayrımcılığını dikkate almamasıdır. Zillah

Eisenstein, orta sınıf ve orta düzey kadınların iş yoğunluğu karşısında kendilerine yardımcı tuttuklarını (Tong, 2006, s. 34) vurgulamaktadır. Bu durumda, kadının, evlilik ve kariyer hayatının eş zamanlı yürütülebilmesi, daha çok orta sınıf ve üst düzey kadınlar için mümkündür. Çünkü bu kadınlar, alt sınıf kadınların hizmeti/desteği ile buna sahip olmaktadır (Tong, 2006, s. 34). Üst-orta sınıf kadın, kariyerini ve evliliğini bir arada yürütebilme imkânına sahip iken, alt sınıf kadının konumu göz ardı edilmiştir (Tong, 2006, s.35). Çünkü John Stuart Mill'in de ifade ettiği gibi, eş olma, anne olma tam zamanlı bir iştir (Tong, 2006, s. 38). Kadınlar, evlilikteki görevlerini aksatmadan ev dışı işlerde çalışabileceği için (Tong, 2006, s. 35), alt sınıf kadınların konumları ve kariyerleri göz ardı edilmiştir. Kısacası liberal feminizm, farklı sınıflardaki kadınlar arasındaki eşitsizliği görmezden gelmiştir. Kamusal alanda kadın-erkek eşitliğini savunsa da kadının ev içi ve toplumsal cinsiyet görev ve sorumluluklarına dair eleştirileri yetersiz kalmıştır.

1.2. Radikal Feminizm

Radikal feminizm, yeniden üretim, biyolojik annelik, cinsiyet, cinsellik, ataerki gibi çeşitli konularda tartışmaların yer aldığı (Tong, 2006, ss. 160; 201), 1970'lerle birlikte doğum kontrolü, kürtaj, kadınlara karşı şiddet gibi konuların odak noktası haline getirildiği; ideoloji, örgütlenme ve eylem anlamında liberal feminizmden farklılaşan (Doğan, 2008, s. 33) feminist akımlardan biridir. Radikal feminizm, liberal feminizmin özel/kamusal alan arasındaki geleneksel ayrımını yıkmaya yönelik politik istemler üzerine şekillenmiştir. O dönem feminist hareketin örgütleyici ve dönüştürücü unsurları “Bütün kadınlar kız kardeşir” ve “Kişisel olan politiktir” sloganları olmuştur (Güneş, 2017, s. 246). Kişisel olan politiktir ile ailenin ortadan kaldırılması tartışılmış; özel alanın ortadan kaldırılması ile ataerkinin üretilme ortamının yok edilmesi amaçlanmıştır (Çaha, 1994).

Radikal feministler, erkeklerin kadın bedenini hangi yollarla kontrol etmeye çalıştıkları sorusuna odaklanarak, kadın cinselliğinin nasıl oluşturulduğunu anlamaya çalışmışlardır. Ayrıca radikal feministler, Marksist ve liberal feministleri, erkeklerin kadın vücudunu nasıl kontrol etmeye çalıştıklarına dair fikirlerinin yeterli olmaması; kadın cinselliğinin erkeklerin ihtiyaç, istek ve çıkarları doğrultusunda inşa edilmesine çok fazla değinmemesinden dolayı eleştirmişlerdir (Tong, 2006, ss. 120-121). Böylece yeniden üretim ve annelik; cinsiyet ve cinsellik konusuna dikkat çekmişlerdir.

Shulamith Fireston, kadınların yeniden üretim rollerini, Marx ve Engels'in tarihsel maddeci kuramında vurguladığı ekonomik sınıf yerine, cinsiyet sınıfını merkeze alarak, tarihsel maddeci feminist kuram geliştirmeye çalışmıştır (Tong, 2006, s. 121). Firestone'nın cinsiyet merkezli tanımında:

“Tarihsel materyalizm, tüm tarihi olayların nihai nedenini ve hareket ettirici gücünü cinsiyet diyalektiğinde arayan, tarihin akışına ilişkin görüşür. Toplumun üreme için farklı biyolojik

sınıflara bölünmesi ve bu sınıfların birbiriyle mücadelesi; evliliğin, üremenin ve çocuk bakımının bu mücadelelerde yarattığı değişim; diğer fiziksel olarak farklılaşmış sınıfların (kastların) gelişiminde ve sınıf sistemi içinde (ekonomik-kültürel) gelişen cinsiyete dayalı ilk iş bölümünde ve cinselliğin diyalektiğinde oluşan bütün tarihsel olayları hareket ettiren gücü ve nedenini araştırır.” (2011, s. 12).

Firestone'nın düşüncesinden hareketle, üretimden ziyade, yeniden üretim ilişkileri; toplumsal ilişkileri düzenleyen bir güçtür. Kadının erkek karşısında baskılanmasında biyolojik nedenlere dikkat çekmek gerekmektedir. Biyolojik nedenlerin etkilerini ortadan kaldıracabilecek teknolojik gelişmeler ve hukuki düzenlemeler, kadının üretim baskısını sonlandırabilir. Bu yüzden, bu yöndeki gelişmelere ihtiyaç olduğu söylenebilir. Öte yandan bu konudaki sosyokültürel formların değişmesi, en az teknolojik gelişmeler ve hukuki düzenlemeler kadar önemlidir. Örneğin, aile planlaması yöntemlerinden olan kordon bağlatma ve vazektomi yöntemlerinin her ikisi de üremeyi sonlandırmak amacıyla uygulanmaktadır. Ancak bu konuda üremenin sonlandırılmasında, kadınların bir operasyon geçirmesi gerektiği bakış açısında dahi erkek cinselliği ve erkeğin üremedeki rolünün kabul görmesi söz konusudur (Toptaş vd., 2021). Bu yüzden biyolojik nedenlerin kültürel normlardan bağımsız düşünülmesi, kadın cinselliğini bir bütün olarak görmemek anlamına gelmektedir.

Fireston'un biyolojik anneliği terk etme düşüncesi, radikal feministleri kendi aralarında çatışmaya itmiştir. Biyolojik anneliğin yeniden üretim sürecinde kadına güç verdiğini savunanlar, eğer kadınlar bu gücü kaybederse yeniden üretim gücünü elinde bulunduran erkeklere tamamen teslim olacaktır düşüncesindedir. Bu yüzden kadın, annelik statüsünden vazgeçmemelidir. Fakat bazı radikal feministler, bu düşüncüyü, ataerkil anlayışı desteklediği için hatalı görmüş; biyolojik anneliğin terk edilmesine karşılık, anlaşmalı annelik vasıtasıyla çocuğun herhangi bir genetik bağı olmayan bir başkası tarafından dünyaya getirilebileceğini savunmuştur. Bu tartışma, radikal ve Marksist feministlerin odağında yer almıştır. Her ikisi, kadınların yeniden üretim hizmetini satmaları durumunda, seks işçisi kadının rıza anlayışına eş değer olduğu görüşündedir. Fakat Marksist feministler, anlaşmalı annelerin çoğunun yoksul kadınlar olduğunu vurgulamaktadır. İnsani koşullarda uygun iş bulamayan kadınlar, seks işçiliğine sürüklenmektedir. Bu yüzden yoksullukla sömürü arasında tercih yapmak zorunda kaldıklarında, sömürüyü tercih etmektedirler. Dolayısıyla bir kadın ne kadar yoksul ise, anlaşmalı annelik ihtimali yüksektir. Öte yandan, radikal feministler, imtiyazlı kadın ve imtiyazsız kadın arasında bir bölünmenin ortaya çıkacağını savunmaktadır. Zengin kadınlar, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yoksul kadınları kiralamaktadır. Bu da ekonomik olarak güçsüz olan kadının, güçlü olana hizmet etmesi anlamına gelmektedir (Tong, 2006, ss. 128-148). Kesişimsel perspektiften bakıldığında; söz konusu bakış açıları eleştiriye açıktır.

Yoksulluk; kadınların deneyimlerini şekillendirmede önemli olsa da, tek başına yeterli değildir. Her yoksul kadın, anlaşmalı annelik fikrini kabul etmeyeceği gibi, kadın, bunu kabul etse bile yaşadığı toplumdaki hukuk, siyaset ve din gibi kurumların bu karardaki etkisi göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla farklı sosyal konumların etkileşimi (yoksul kadının ırkı, inancı, yaşadığı ülke, kültürü vb.), anlaşmalı annelik deneyimini çeşitlendirmekte ve maruz kalınan baskının şiddetini değiştirmektedir.

Radikal feministler, ne liberal ne de Marksist feministlerin kadın sorunlarını yeterince irdelenmediği görüşündedir (Tong, 2006, s. 11). Kadınların yasa önünde erkeklerle eşit görünmesinin yaşamsal pratiklerde fayda sağlamadığı, toplumun mevcut normlarının farklı işlediği ve ataerkil sistemin normlarının baskın olduğu ileri sürülmüştür (Taş, 2016, ss. 169-170). Bu yüzden genellikle, toplumsal ilişkilerin tümüne etki eden erkek egemen akılla mücadele yürütmüş ve bir cins, diğer cins tarafından eziliyorsa bu durumun politik olduğuna inanmıştır (Karadağ ve Sabancılar, 2012, s. 94). Öte yandan radikal feminizme göre, erkek gücü ve kontrolü ile ortaya çıkan ataerkilliğin kökleri, üretimle değil, üreme ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden toplumsal yapının kökeninde burjuvazi ve proletarya değil, kadın ve erkek vardır (Eisenstein, 1999, ss. 201- 202). Dolayısıyla aile kurumu (Şerbetci, 2013), kadınların biyolojik doğası ve üreme yapıları (Firestone, 1970; Eisenstein, 1999, s. 202) bu döngünün başlangıç noktasını oluşturmaktadır. O halde cinsiyet ve cinselliğin kontrol edilmesinde, aile kurumu ve ataerkil sistemin rolü göz ardı edilemez.

Simone de Beauvoir'ın, "Bir kişi doğmaz, daha ziyade bir kadın olur" formülasyonu, cinsi(yet) cinsiyetten ayırır ve cinsiyetin kademeli olarak edinilen kimliğin bir yönü olduğunu düşündürür. Ona göre tüm cinsiyet tanım gereği doğal değildir. "Kadın" ve "kadın olmak" iki farklı varlık türüdür. Bu yüzden beden, kültürel olarak sürekli olarak yorumlanmakta ve ona kültürel bir biçim verilmektedir (Butler, 1986, ss. 35- 36). Beauvoir, kadınların öteki konumuna itildiğini vurgulamaktadır (Bayramoğlu, 2008). Kadın, dünyanın erkek dünyası olduğunu kabul etmektedir. Erkekler, kadınları sadece kamusal hayatta değil, ev hayatında da ikinci cins olarak görmektedir. Kadın, evinin sorumluluklarını yerine getirirken, aynı zamanda erkek, kadının bedenine hükmetmekte (Beauvoir, 1993, ss. 2-64) ve kadını kendisine hizmet etmeye zorlamaktadır (Özsöz, 2008, s. 52). Görülmektedir ki radika feministler, ataerki, cinsiyet, cinsellik, annelik gibi sebeplerle kadın olmanın açıklamasını yaparken kadınların sahip olduğu sosyal farklılıkları ve çeşitlilikleri görmezden gelmiştir.

1.3. Marksist Feminizm

Marksist feminizm, kadınların baskılanması ve bu baskının çözümlenmesinin yollarını ararken, ataerkil düzen ve kapitalist düzenden hangisinin daha kötü ve baskıcı olduğunu sorgulamıştır (Sahtiyancı Öztarhan, 2006, s. 55). Ayrıca kadınların bir sınıf oluşturup oluşturmadıkları sorusuna

odaklanarak, kadınların bir sınıf oluşturmadığı yönünde yanıt bulmuşlardır. Çünkü bazı kadınlar, burjuva erkeklerinin sevgilileri, eşleri, kızları, arkadaşları iken; bazıları, proleter erkeklerin eşleri, sevgilileri, kızları, arkadaşlarıdır (Tong, 2006, s. 76).

Marksist feministler, Marx ve Engels'in sömürü ilişkilerinde ele aldığı tarihsel materyalist yöntemi izlemiş ve kapitalist sömürü, kadının ev içi mekâna ötelenmesi, cinsler arası iş bölümü ve yabancılaşma kavramlarına sıkça başvurmuşlardır (Sağlam, 2020, s. 397). Marksist feminizm, kadınların ekonomik olarak bağımsızlaşmasını mercek altına alırken (Kara, 2006), kadınların hem işteki hem evdeki konumlarına dikkat çekmiştir (Tong, 2006, s. 101). Kadınların ev içi emeğinin sömürsüne vurgu yapan Marksist feministler, kadının emeğinin evdeki erkeklerden ziyade sermaye için harcanmış bir emek olduğu görüşündedir. Çünkü kadın, ev içi sorumlulukları yerine getirirken, aynı zamanda sermaye için gerekli işçilerin iş hayatına yetiştirilmesini sağlamaktadır (Sağlam, 2020, s. 404).

Sosyalist ve Marksist feminizm için sınıf ayrımı önemlidir. Sosyalist feministler, kadına yönelik baskının ortaya çıkmasında cinsellik ve sınıf kavramının eşit bir role sahip olduğu görüşünde iken; Marksist feministler, sınıf kavramına dikkat çekmişlerdir. Marksist feministlere göre, burjuva kadınlar, proleter kadınların maruz kaldıkları baskıları deneyimlememektedir (Tong, 2006, s. 71). Marksist feministler, üst sınıftaki kadınların baskı mekanizmalarına karşı kendilerini daha kolay koruyabileceğini savunurken, alt sınıf ya da ekonomik gücü yeterli olmayan kadınların çeşitli baskı ve ezilme ile karşı karşıya kalacaklarını ileri sürmektedir (Atan, 2015, s. 7). Örneğin bir evde temizlikçi olarak çalışan kadın, kendisini çalıştıran kadınla aynı ekonomik çıkara sahip değildir (Walby, 2001, s. 5504).

Nancy Holmstrom'a göre kadınlar, bütün sınıflara dâhil olabilir ve kadınlar, kadın olmalarından kaynaklı olarak baskı altında bulunabilir. Ancak bu, tüm kadınların eşit bir şekilde baskı altında olduğunu göstermez. Bir işçi sınıfı kadın ile orta ve üst sınıf kadının baskı altına alınması hususunda önemli farklar vardır (Tong, 2006, s. 95). İşçi sınıfı kadınlar, hem çalıştıkları yerlerde hem ev içi işlerde sömürülmekte ve cinsiyetçilik bağlamında orta ve üst sınıf kadınlardan daha fazla mağduriyet yaşamaktadır. İşçi sınıfı kadınlar, kürtaj, doğum kontrolü, çocuk bakımı gibi olanaklara sahip olmakta kısıtlılık yaşarken, yeniden üretme özgürlüğüne daha az sahiptirler. Ayrıca bu kadınlar, iş ve sokakta daha çok cinsel saldırıya maruz kalmaktadır. Dolayısıyla işçi sınıfı kadınlar, orta ve üst sınıf kadınlara kıyasla, kapitalizmi ve cinsiyetçiliği farklı boyutta deneyimlemektedir (Holmstrom, 1981, ss. 208-209). Peki hangi işçi sınıfı kadınlar? Mesela Suriyeli ve Afgan mülteci kadınlar, aynı iş yerinde çalışsalar dahi çalışma deneyimleri birbirinden farklılık göstermektedir. Çalışma deneyimi, sahip olunan sosyal ağlar, eğitim, dil bilme gibi özellikler(in kesişimi), kadınların çalışma ya da iş bulma koşullarını etkilediği gibi, iş yerinde maruz kalınan sömürü ve baskıyı da farklılaştırmaktadır. Ancak bu baskı, sadece sermaye tarafından değil, aynı zamanda kadınlar

arasındaki hiyerarşik yapılanmadan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki Suriyeli kadınların uzun yıllar Türkiye’de yaşıyor olması, onların farklı sektörlerde çalışma tecrübesi kazanmalarını ve önemli bir işgücü haline gelmelerini sağlamıştır. Bu da onların, kendilerinden sonra gelen diğer uyruktaki kadınlardan daha üstün davranışlar göstermelerine sebep olmuştur. Böylece Afgan, Özbek gibi farklı uyruktaki kadınlar, Suriyeli kadınların baskısı ve şiddetini deneyimlemek zorunda kalmıştır (Dursun ve Nizamoglu, 2021). Öyleyse işçi sınıfının bir parçası olmak, kapitalizmi ve cinsiyetçiliği deneyimlemenin ötesinde, radikal feminizmin kızkardeşlik anlayışının işlevsizliğini açığa çıkarmakta; güç ve hiyerarşinin kadınları ayırttığını göstermektedir.

Marksist feminizmin ayırt edileceği noktalardan bir diğeri, kadınların maruz kaldığı baskının kapitalizmle bağlantılı olan siyasi, toplumsal ve ekonomik yapının bir ürünü olmasıdır (Tong, 2006, s. 71). Engels’e göre bu durum, kadının ekonomik gücüne işaret etmektedir. Doğal ayıklanma sürecinde kadının yaptığı yatak işleri, elbise, mutfak eşyaları üretme gibi niteliklere sahip olması ve bunları diğer kuşaklara aktarması, kavmin devamlılığı için gerekli görülmüştür. Bu da kadının, aile içindeki statüsünü güçlendirmiştir. Ancak, üretim biçimindeki değişimle, erkeğin kavmin sürülerini evcilleştirmesi, artı değer elde etmesi, kadının statüsünü azaltırken; erkeğinkini arttırmıştır. Erkeğin yaptığı işler önem kazanırken, kadının yaptıkları değersiz hale gelmiştir ve erkek evin yönetimini ele geçirmiştir (Tong, 2006, ss. 82-84). Bu değişim, kadının sahip olduğu ekonomik ve sosyal rolün azalmasında etkili olmuştur. Ayrıca sanayileşme ile birlikte erkekler, ücret karşılığında çalışmaya başlamışlardır. Bu durumda kadınlar, ilk başta işgücü olarak dahil edilmemişlerdir. Dahil edildikleri durumda ise çok az ücret almışlardır. İş yaşamına dahil edilen kadınlar, asıl görevlerini ihmal ederse, yani ev içi düzenin bozulmasına sebep olursa işi bırakmak zorunda bırakılmışlardır. Sonucunda ise, ücretli çalışan erkekler üretkenlikle onurlandırılmış, kadınların yaptığı ev işleri önemsizleştirilmiş (Tong, 2006, ss. 87-97) ve kadınların yaptığı işlerin ne maddi ne de manevi bir karşılığı olmamıştır.

Sanayileşmenin artması, kadınlara yönelik işgücü talebini arttırmıştır ve kadınlar çalışma hayatında daha çok yer alarak işçi sınıfının parçası olmuşlardır. Bu durum, ev içi sorumlulukları devam eden kadınların sömürülmesine farklı bir boyut kazandırmıştır. Çünkü kadınların evde yaptıkları işlerin hiçbir karşılığı olmadığı gibi, iş hayatında erkeklerden daha düşük ücret almaları söz konusu olmuştur. Bu yüzden Marksist feministler, eşit işe eşit ücret tartışmasını başlatmıştır (Şerbetci, 2013, s. 29). Sermaye her ne kadar kadın işgücüne ihtiyaç duysa da kadınlar hem düşük ücretlerde hem de güvencesiz ve tazminat gerektirmeyecek işlerde çalıştırılmaktadır. Hatta gerektiğinde ilk vazgeçilen işgücü olmaktadır. Bu durumda Marksist feministler, bir kişinin düşük ya da yüksek maaş almasının nedenini cinsiyetle açıklamaya çalışmıştır (Tong, 2006, ss. 96-98).

Marksist feministlerin sınıf temelli bakış açısı eleştiri konusu olmuştur. Marksist feministler, kadınların; etnik köken, ırk ve cinsel yönelim gibi farklılıklar nedeniyle maruz kaldıkları ayrımcılığın göz ardı etmiştir (Sarıgöl, 2020, ss. 335-336). Ayrıca Marksist feministler, kadınların yeniden üretimi ve cinsel ilgilerine dair bağlantılara doğrudan yanıt vermediği gibi (Tong, 2006, s. 87), kadınlar, işçi sınıfı içinde ele alınmış ve kadınların, kadın olarak ne şekilde ve neden baskı altında olduklarını sorgulamamıştır (Hartmann, 1979, ss. 3-7).

Sosyalist feministlerden Alison Jaggar, erkeklerin kadınlara yaptığı baskının Marksist feministlerce yeterince dile getirilmediği görüşündedir. Ayrıca Jaggar, Marksist feministlerin cinsellikle ilgili konuları tartışmada geri kaldıklarını; cinselliğin daha çok iş ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmasını eksik bulmuştur (Tong, 2006, s. 104). Oysaki sınıf sömürüsü ile cinsiyet baskısının ayrıştırılması gerekmektedir. Kapitalist sistemde, kadınların çalışma hayatına yeterince girememiş olması, kadınların hayatlarını sürdürebilmek için erkeklere bağımlı olma halini ortaya çıkarmıştır (Tong, 2006, s. 105). Başka bir ifadeyle, kadının sosyoekonomik olarak güçlenmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Örneğin Eroğlu ve Parsova'nın çalışmasında, kır kökenli kadın girişimcilerden bazılarının kocaları, kadınların elde ettikleri kazancın denetimine el koymakta; kadınlar, sektördeki iş yapmak istedikleri erkekler tarafından muhatap görülmemektedir. Bu durumda kadınlar hem eşleri hem de piyasada iş yapmak zorunda kaldıkları erkekler tarafından baskıya uğramaktadır (Eroğlu ve Parsova, 2018). Marksist feminizmin bakış açısında sınıf temeli dikkate alınırsa, kadınların yaşadığı baskının çeşitliliği ortaya çıkarılamaz. Zira yaşanan baskıda çeşitli güç ilişkilerinin olduğu, kadınların sosyal farklılıklarının dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu yüzden söz konusu çalışmada kadınların deneyimlediği baskıyı açıklamada Marksist feminist bakış açısı yetersiz kalmaktadır.

Marksist feministler, sınıf meselesine odaklanarak, ataerkil sistemin kadınlar üzerinde yaptığı tahribatı görmezden gelmiştir. Bu yönüyle radikal feministlerden ayrılmakta ve eleştirilmektedir. Örneğin, bir kadının kapitalist sistemde yer alabilmesinde, kültürel normlar ve o ülkenin endüstrileşmiş olması oldukça etkilidir. Türkiye gibi endüstrileşmenin henüz tamamlanmadığı ülkelerde, işçi sınıfı meselesi Batı'dakinden farklıdır. Hatta her ne kadar günümüzde değişimleri söz konusu olsa bile, kadının çalışması yasal olarak mümkün de olsa, Türk kültürel normlarında (din, kültür vb.) kadının evde olması, erkeğin evin geçimini sağlaması anlayışı toplumsal cinsiyet rollerinde kabul görmeye devam etmektedir. Bu anlayış, erkeğin kadının çalışmasına müdahale etmesi/edebilmesi anlamına gelmektedir (Demir, 2018). Öyleyse kadın, sınıf temelli baskının ve sömürünün ötesinde ataerkil sistemin baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu da kadını çalışma hayatının dışında bırakmakta ve kadının ekonomik açıdan bağımsız olmasını engellemekte ve kadının erkeğe olan bağımlılığını meşrulaştırmaktadır.

1.4. Sosyalist Feminizm

Marksist ve sosyalist feminizmin birçok ortak yönü bulunmakla beraber, sosyalist feminizm kökenlerini bir yanda Marksist feminizme (Yörük, 2009, s. 67), diğer yandan radikal feminizme dayandırmış ve Marksizmin temel kavramlarını kadınlara yönelik yeniden tanımlamaya çalışmıştır (Çakır, 2007, s. 457). Sosyalist feminist teorinin çıkış noktası, sınıf analizi, ataerkil teori ve diyalektik yöntemin tanımlanması olmuştur (Eisenstein, 1999, s. 197). Sosyalist feministler, Marksizmin cinsiyet ilişkilerini dikkate almayı eleştirmiştir (Tong, 2006, s. 277). Marksist analizin, kadının erkekle olan ilişkisine değil, ekonomik sistemle olan ilişkisine odaklanmasından dolayı, Marksizmi, cinsiyet körü olarak görmüşlerdir (Hartmann, 2006, ss. 1-7). Öyleyse sosyalist feministlere göre, Marksist ataerkillikler, kadınlara yönelik baskıyı işçilere yönelik baskı kadar önemli görmemiş; kadınların acılarını, proletaryanın acıları ile karşılaştırılmaz olarak görmüşlerdir (Tong, 2006, s. 277).

Sosyalist feministler, kadın emeğinden kimlerin yararlandığını ve kadının ezilmesinin arka planında ne(ler) olduğunun yanıtını aramıştır (Çakır, 2007, s. 458) ve kadınların ezilmişliklerini ataerkil kapitalizme dayandırmıştır (Özdemir, 2017, s. 397). Çünkü kadın emeğinden hem erkekler hem de sermaye çıkar sağlamaktadır. Marksizm, kadınların ezilmesini sınıf ilişkileri içinde gördüğü için sığ ve yetersiz bir fikre sahiptir. Marksist kuramın kapitalist üretim ilişkisi ile kadınların ekonomik olarak ezilip sömürülmeleri açıklanabileceken; kadınların, kadın olarak ezilmeleri ataerkillik kuramı ile mümkündür. Bu bağlamda kapitalizm ve ataerki bir araya gelerek, kadınları ikincil ve eşitsiz konuma getirmektedir. Kadın, hem ev hem de ev dışında emek sömürüsü ile karşı karşıya kalmaktadır (Güneş, 2017, s. 247). Bu yüzden sosyalist feministler, Marksist feminizmin kapitalist sistemin ev ve işi birbirinden ayırmasını ve ev aktivitelerinin önemsizleştirilmesini açıklamalarına karşın, neden kadınların ev işlerine, erkeklerin ise iş hayatına tahsis edildiğini açıklayamamıştır (Tong, 2006, s. 278). Zira bu ayırım erkeklerin yaptıkları işlerin daha birincil işler olduğu anlayışının yerleşmesine, kadınların yaptıkları işin değersiz görülmesi anlamına gelmektedir (Tong, 2006, s. 300). Böylece tüm bu tartışmaların merkezinde kadının görünmeyen ev emeği karşımıza çıkmaktadır (Özdemir, 2017, s. 407). Öyleyse kadının özel alanlarındaki konumlarını değiştirmek şarttır (Çaha, 1994).

Sosyalist feministler, kadınlara yönelik baskıyı iki farklı şekilde açıklamaya çalışmıştır: İkili sistem kuramcıları, ataerkilliği ve kapitalizmi ayrı ayrı ele almışlar ve daha sonra ikisini diyalektik bir şekilde ilişkilendirmişlerdir. Birleşik sistem kuramcıları ise ataerkilliği ve kapitalizmi tek bir kavrammış gibi ele almışlardır (Tong, 2006, ss. 79-280). İkili sistem kuramcılarından Heidi Hartmann ve Juliet Mitchell, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dikkat çekerken, ataerkil yapı ve kapitalizmin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini savunmuştur (Özdemir, 2017, s. 397). Hartmann,

kapitalizm öncesinde, erkeklerin aile içindeki kadın ve çocukların emeğini kontrol ettiği, bu şekilde hiyerarşik bir örgütlenmenin olduğu ve erkeğin kontrol tekniklerini öğrendiği ataerkil sistemin kurulduğunu iddia etmektedir. Yani kapitalizm öncesinde, ataerkil yapı ile birlikte erkek, kadın emeği üzerinde kontrol sağlamaya başlamış ve bu durum zamanla hiyerarşik bir hale gelmiştir. Ancak Hartmann'a göre, devlet aygıtlarının ortaya çıkışı ve daha büyük üretim birimlerine dayalı ekonomik sistemlerin ortaya çıkışıyla birlikte, erkeklerin, kadınların emek gücü üzerindeki kontrollerini sürdürme çabaları kişisel kontrollerinden uzaklaşarak dolaylı kontrol edilir hale gelmiştir (Hartmann, 1976, s. 138). Mitchell, üretim ve yeniden üretim yapılarının, kadının baskı altında tutulmasında etkili olduğunu, bu baskının kadınların biyolojik yapıları üzerine kurulduğunu ve kadınların bilinçaltının hedef alınarak toplumda kadının nasıl olması gerektiğinin ideolojik hale getirildiğini anlatır. Böylece bu ideolojik bakış açısı, tarihsel süreçte doğal bir hale gelir ve içselleştirilir (2000).

Sosyalist feministlerden bazıları, kapitalizmi ve ataerkilliği birbirinden ayırmazlar. Kadınların ezilmesinde, kadınların ücretli işçi olarak sömürülmesi yanında; kadının ataerkil cinsel hiyerarşideki anne, ev işçisi ve tüketici olarak varlığını tanımlayan ilişkilerin rolü vardır. Kapitalizm, güç ilişkilerine; ataerkillik ise, erkek egemen bir yapıya dayanır. Öyleyse ataerkil kapitalizmle birlikte, kadının karşılaştığı baskı ve sömürü birleşir (Eisenstein, 1979, s. 22; Eisenstein, 1999, ss. 196-203) ve kadının ezilmişliği katlanır (Güneş, 2017, s. 247; Özdemir, 2017, s. 397). Ancak kadınlar; erkekler, kapitalizm, erkek egemen yapının kadınlar üzerinde kurduğu baskı üzerinde hemfikir olsalar da kendi içlerindeki cinsiyetçi tutumlar, ırkçılık, sınıf ayrımcılığı gibi çeşitli önyargılar, kadınların birleşmelerine ve baskıya karşı mücadele yürütmelerine engel olmaktadır.

Sosyalist feministler, liberal ve Marksist feministlerden farklı olarak kadın emeğini yalnızca işgücünde yer alan bir emek şeklinde kısıtlamak yerine, kadınların ücretli işgücü olarak çalıştığını, ev içi işleri ücretsiz yaptığını, dahası kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu işgücünü doğurarak yeniden üretim sürecine katkı sağladığını savunur. Dolayısıyla kadın emeği, kapitalist sisteme meta üretiminde önemli bir role sahiptir ve kadınlar meta üretimi için kapitalist sisteme çalışır (Eisenstein, 1979, s. 169). Bu durum sosyalist feministlerin, liberal feministleri eleştirmesine sebep olmuştur. Liberalizmin reformcu hedeflerini yetersiz gören sosyalist feministler, ailenin tekrardan yapılandırılması gerektiği, çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde kolektif yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Giddens ve Sutton, 2016, s. 669). Ancak tıpkı diğer egemen feminist söylemlerde olduğu gibi, sosyalist feministler, kadınların yaşadığı baskıları belirli bakış açılarıyla yorumlamış, hatta kadınların ev içi ve iş yaşamında sömürülmesine odaklanmasıyla tek tip kadın üzerinden kadınların maruz kaldığı baskıyı ve eşitsizliği ele almıştır. Bu yüzden, siyahi kadınların ve üçüncü dünya

kadınlarının maruz kaldığı diğer baskı mekanizmaları görünmez hale gelmiştir.

2. KESİŞİMSELLİK VE SİYAHİ FEMİNİZM BAĞLAMINDA FEMİNİZM

Kesişimsellik, 1980’li yıllarda ortaya çıkan ancak siyahi feministler tarafından uzun yıllardır kavramsallaştırılmakta olan bir kavramdır. Kadınların evrensel bir kategori oluşturduğuna dair feminist iddiaya bir yanıt olarak kabul gören kesişimsellik, beyaz liberal feminizmin bir nevi eleştirisidir. Çünkü toplumsal cinsiyeti merkeze alan beyaz liberal feminizm, ırk kavramını feminist çalışmaların kenarında bırakmıştır. Bu türdeki hegemonik feminist yaklaşım, Crenshaw’ın feminist çalışmalarında sorgulanmıştır (Akülkü, 2022, s. 18).

Crenshaw, kesişimsellik sorununu ele alırken, mahkemelerin siyahi kadın davacıların iddialarını nasıl yorumladığına ve sonuçlandığına odaklanmıştır. Bu bağlamda DeGraffenreid davasındaki beş siyahi kadının, işverenin kıdem sisteminin siyahi kadınlara yönelik geçmişteki ayrımcılığı sürdürdüğü iddiasıyla General Motors’a açtığı davaya odaklanmıştır. Duruşmaya göre, General Motors, 1964’ten önce siyahi kadınları işe almamıştır. Ancak mahkemede 1964 Medeni Haklar Yasası’ndan birkaç yıl önce beyaz kadınların işe alındığı bilgisine istinaden kıdem sisteminin devam ettirilebileceği ve cinsiyet ayrımcılığı olmadığı görüşüne varılmıştır. Böylece siyahi kadınların maruz kaldığı ayrımcılık, beyaz kadınların istihdam deneyimlerinin gölgesi altında kalmıştır. Bu yüzden Crenshaw, siyahi kadın deneyimlerini kavşaktaki trafiğe benzetmiştir (Crenshaw, 1989, ss. 142-149) ve siyahi kadınların, ırkları ve cinsiyetleri sebebiyle farklı muamele görmelerinin yanı sıra, söz konusu ayrımcılığın kanunlarla yeniden üretildiğini ileri sürmüştür (Alexander-Floyd, 2012, s. 7). Hatta siyahi kadınların ırkçı karşıtı politikalarla ve feminist kuramlar aracılığıyla ötekileştirildiğine vurgu yapmıştır (Crenshaw, 1989, s. 140).

Feminist teori içinde, kadınların yaşamlarının kesişen çoklu baskı sistemleri tarafından inşa edildiği; zulmün tekil bir süreç ya da ikili bir politik ilişki olmadığı; çoklu, yakınsak ya da iç içe geçmiş sistemlerden oluştuğu düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bu yüzden kadınların ezilmesinin yalnızca toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ele alınamayacağı iddiasıyla ırkçı feminist eleştirilere yanıt verilmiştir (Carastathis, 2014, s. 304). Kesişim, sadece farklılık ve çeşitliliğin temel ve yaygın kaygısını ele almayı vaat etmekle kalmaz. Cinsiyetin teorik hegemonyasını ve beyaz Batılı feminizmin dışlamalarını sorunsallaştırma ihtiyacına denk gelmektedir (Davis, 2008, s. 72). Ayrıca kesişim, eşzamanlı, karmaşık, indirgenemez ve kapsayıcı oluşuyla dört teorik faydayı içermektedir. Birden fazla baskı kategorisini göz önünde bulundurmakta ve baskı kategorilerinden birini diğerinden daha önemli kılmamaktadır (Carastathis, 2014, ss. 307-308). Çünkü herhangi bir alanın tek bir sosyal ilişki ağı ya da tek bir kurumsal yapısı söz konusu değildir (Walby,

2007, s. 560). Örneğin siyahi, kadın ve işçi sınıfı üyesi arasında üçlü bir baskı mekanizmasının olduğu öne sürülemezken; her bir sosyal bölünme, diğer sosyal bölünmelere indirgenemez. Çünkü her birinin kendisinin ontolojik geçmişi vardır (Yuval-Davis, 2006, s. 195). Dolayısıyla kesişimin amacı, mümkün olduğunca çok sayıda analitik kategoriye kapsamaktır. Böylece sosyal kategorilerin nasıl sorunsallaştırıldığı, hangi sosyal kategorilerin temsil edildiği, güç ilişkilerinin nasıl ortaya çıktığı, egemenliğin ve ötekileştirmenin nasıl pekiştirildiği gibi bağlantıların kurulmasında rol oynamaktadır (Kajiser ve Kronsell, 2014, ss. 421-422). Zira kesişim, ötekileştirilmiş diğer topluluklar ve sosyal güçlerin ortaya çıkarılmasında analitik bir araç olarak görülmektedir (Cho vd., 2013, s. 788).

Siyahi feminizmin, kesişimselliğin doğuşunda oynadığı önemli rolün altını çizmekte fayda vardır. Siyahi feministler ve gelişmekte olan ülkelerden feministler, liberal, radikal, sosyalist ve Marksist ana feminist akım modellerinin, sanayileşmiş toplumlarda yaşayan beyaz orta sınıf kadın sorunu üzerine odaklanmalarını kusurlu bulmaktadır. Ana akım feminist anlayışların, hem beyaz hem de beyaz olmayan kadınlara uygulanabilirliğinin mümkün olmadığı, kadınlar arasındaki etnik bölünmeleri dikkate almadıkları düşüncesiyle eleştirmişlerdir. Çünkü belirli bir grup kadının deneyimlerinden hareketle, bütün kadınların aynı baskıyı eşit şekilde deneyimlediği görüşü sorunludur (Giddens ve Sutton, 2016, s. 671). Bu yüzden siyahi feministler, Batılı feminizmin homojenleştirme eğilimine tepki göstermektedir ve kadınları evrenselleştirme girişimlerinin farklılıkları yok saymak olduğunu öne sürmektedir (Genç, 2019, s. 11). Örneğin, günümüzde yoksulluktan, hastalıktan, susuzluktan muzdarip olan; göçmen, mülteci, belgesiz işçi gibi; bedenleri ve cinsellikleriyle metalaştırılan ve öteki konumunda bırakılan birçok kadın vardır (Brah ve Phoenix, 2004, s. 77). Bu çeşitlilikler ve daha birçok değişken dikkate alındığında siyahi feminizm, kadınlar arasındaki farklılıkların göz ardı edilmemesi gerektiğini savunur ve Batılı orta sınıf kadın bakış açısını reddeder. Bu yüzden siyah/renkli ve beyaz kadının birçok konuda eşit olmadığı kabulünden hareketle, kadının yerini sorgular; cinsiyet ve ırk başta olmak üzere, çeşitli kategorileri kendi içlerinde ve birbirleriyle ilişkilerinde ayrılmaz bir bütün olarak görür. Dahası, tüm kategorilerin ayrımcılık ve sömürünün üretilmesinde nasıl bir role sahip olduğunu göstermeye çalışır.

Siyahi feministler; ırk, cinsiyet, sosyal sınıf, cinsellik gibi değişkenlerin, siyahi kadınların deneyimlerini şekillendirdiğine (Collins, 2015, s. 8) ve siyahi kadın deneyiminin çok boyutluluğuna dikkat çekmeye çalışmıştır (Crenshaw, 1989, s. 139). Sosyal sınıf veya Amerikalı siyahi kadınlar arasındaki farklar ne olursa olsun, her birinin; ırk, cinsiyet ve sınıfın kesişen baskılarından etkilendiğini savunmuşlardır (Collins, 2000, s. 13). Avrupa kökenli beyaz kadının, diğer kadın kategorilerinden üstün görülme biçimlerinin eleştirilmesinin yanı sıra, beyaz olmayan kadınların büyük çoğunluğu oluşturduğu ve bir kısmının maddi açıdan dezavantajlı koşullarda

yaşadığı vurgulanmaktadır. Böylece siyah feminizm, kadınların karşı karşıya kaldıkları sosyal eşitsizliklere (Brah, 2001, ss. 5491-5492) dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, etnik köken ekseninde, azınlık kadınlarının sorunları; aile içi şiddet konularında susturulma politikasında ırkçıların rolü ve özellikle de beyaz ırkçıların eylemleri göz ardı edilmemelidir (Walby vd., 2012, s. 230). Zira, ırk ve etnik kimlik sorunu, kadına yönelik baskının temel dinamiklerinden birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

bell hooks ve Patricia Hill Collins gibi siyahi feministler, beyaz liberal feminizme yönelik eleştirilerinde Crenshaw'ın düşüncelerine katılmıştır. Bu bağlamda ırkın, toplumsal ilişkiler analizlerinde önemli olduğunun ve tıpkı diğer toplumsal kategoriler gibi merkeze alınması gerektiğinin altını çizmişlerdir (Akülkü, 2022, s. 18). Sosyal gruplar olarak, sınıf ve cinsiyet gibi ırk da sosyal eşitsizlik formlarının sistematik biçimlerinden biridir ve eşitsizlik sistemlerinin temelini oluşturmaktadır. Birçok yerde insanların bireysel özellikleri veya kimlikleri olarak görülen bu kavramlar, toplumsal yapıya dâhil edilmiştir (Andersen ve Collins, 2015, s. 51). Sınıf, cinsiyet ve ırk kavramları, birbirleri ile kesişen ve iç içe geçen, birbirleriyle ilişkili bir sosyal ilişki ağı içinde işlemektedir (Andersen ve Collins, 2015, s. 52).

hooks, 20.yy'da cinsiyet kavramının homojen bir toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden tartışılmasını yetersiz görmüştür. Bu kavram, toplumdaki farklı kesimdeki kadınların durumlarını anlatmak için yeterli değildir. Mesela Amerika'daki Afrikalı halkın, beyaz emperyalist güçler tarafından nasıl sömürgeleştirildiğini ve orada yaratılan ırkçılığı anlamadan, renkli kadınların durumunu analiz etmek imkânsızdır. hooks'a göre, herhangi bir coğrafyadaki kadınların çelişkilerinden söz edebilmek için, o coğrafyadaki kadınların pozisyonlarının çokluğunu bilmek gerekmektedir (Küçükırca, 2015, ss. 9-10). Collins ise, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf arakesitlerinin belirli bir baskı deneyimi ürettiğini savunmakla birlikte; küresel konum, yaş, cinsel yönelim vb. gibi konuların, ayrıcalığı ve baskıyı arttırdığını ileri sürmektedir (Lengermann ve Niebrugge, 2011, ss. 483-484). Bu yüzden Afrikalı, renkli, siyahi ya da Kürt kadının baskı deneyimi egemen sistemin içinde değişebilmektedir. Örneğin Türkiye'de varlığı her alanda hissedilen Kürt sorunu meselesi, Türkiye'deki feminist hareketin bölünmesine yol açtığı gibi, kadının özgürlüğü, kürtaj gibi sorunlarda kadınların birlik olmasının önünde engel oluşturmuştur. Kürt kadınların, Kürt diliyle baskıyı dile getirmesi, Kürt diline biçilen politik anlam sebebiyle kabul edilmemiştir (Azizoğlu Bazan, 2017, ss. 12-14). Öyleyse kadın sorunu, milliyetçi söylemlerin etkisiyle dağıldığı gibi, Kürt kadınının bu söylemlerin etkisiyle daha fazla baskıya maruz kalmasına sebep olmuştur. Bu durumda nasıl ki kadın dediğimizde, çocuk sahibi olan/olmayan, evli/bekâr, eğitilmiş/eğitimsiz, başörtülü/başörtüsüz, zengin/fakir gibi birçok değişken aklımıza geliyorsa; bunların birleşmesi, ayrışması, kesişmesi söz konusu olduğunda, evrensel bir kadın tanımından bahsedemeyiz. Zira kadınların yaşam koşulları, ekonomik kaynaklar, iş bölümü ve mekânsal farklılıklar, farklı bilgileri ortaya çıkarır.

Dolayısıyla, kadın cinsiyetinden bahsederken karmaşık bilgi kaynaklarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

hooks açısından feminizm; kadınlar arasındaki kızkardeşlik kavramının hem eleştirisi hem de yeniden türetilmesi olarak görülmektedir. hooks'a göre, farklı kadınlık durumları inşa edilmeden, feminizm; sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyete dair çelişkileri yeniden üretir. Örneğin, 1930'lu yıllarda, beyaz erkeklerin siyahi kadınlara ahlaksız kadın bakış açısı, beyaz kadınların deneyimlemek durumunda kaldığı bir şey değildir (Küçükırca, 2015, s. 10). Ya da iyi anneler evde kalıp çocuklarına bakmalı bakış açısına rağmen, siyahi kadınlar ağır temizlik işlerinde çalıştırılmış ve hem iş bulmak hem de çocuklarına bakım vermek zorunda kalmıştır. Öte yandan bu duruma beyaz kadınlar maruz kalmamıştır (Collins, 2000, s. 11). Bu yüzden hooks, erkek cinsiyetçi baskıya karşı bir araya gelen kadınların, çeşitli ve karmaşık sosyal gerçekliği göz ardı etmelerinden ötürü, bu kardeşlik felsefesini yok saymıştır. Çünkü cinsiyetçi tutumlar, ırkçılık, sınıf ayrıcalığı ve diğer önyargılar, kadınların birlikte hareket etmesine engel olmuştur (hooks, 2015, s. 44). Yazar, siyahi kadınların, sistematik ırkçılığın yanında, hem cinsleri beyazlar tarafından dışlanmanın yanı sıra, Anglo Saklon feminizmde temsil edilmedikleri için siyahi kardeşlerin hep ayrı tutulduğuna dikkat çekmiştir (Sahtiyancı Öztarhan, 2006, ss. 44-45).

Siyahi kadınlar, aynı ırktan erkekler tarafından da baskı ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmışlardır. Siyahi kadınlar, oy hakkı eylemlerinde siyahi erkekler ve beyaz kadınlarla aynı platformda yer almışlar ancak bir yandan ırkçı, diğer yandan cinsiyetçi yaklaşımlara maruz kalmışlardır (hooks, 1990, ss. 3-4). hooks'a göre, feminist söylemi domine eden, çoğunlukla feminist teoriler kuran ve dile getiren beyaz kadınlar; ırkçı, cinsiyetçi, kapitalist bir devlet içindeki politik statüyü, ırkçı siyaseti, sınıfın psikolojik etkisini, yani beyaz üstünlüğünü çok az fark etmekte ya da hiç anlamamaktadır. Hatta siyahi kadınlar, beyaz kadınların hegemonik hâkimiyetini eleştirmeye başladıklarında, beyaz kadınların göz ardı edici, ötekileştirici, küçümseyici tutumları ile karşılaşmaktadır. Siyahi kadınların, ataerkil yapı, sınıf, ırk ve sosyal statülerine bağlı deneyimleri; beyaz kadınlar tarafından görünmez kılınmaktadır (hooks, 2015, ss. 4-12). hooks, beyaz kadınların erkeklerle meslek eşitliğine sahip olduktan sonra, mevcut ev işi, çocuk bakımı gibi işlerden kimlerin sorumlu olacağını hiç tartışmadıklarını; ırkçılığın hâkim olduğu, beyaz üstünlüğünün ortaya çıkarılmaya çalışıldığı politikalar yanında, beyaz olmayan ve fakir beyaz kadınların varlığını görmezden geldiklerini iddia etmektedir (2015, ss. 1-3). Dolayısıyla beyaz kadının sahip olduğu üstünlüğü koruma ve erkeklerle eşit olma düşüncesi, diğer kadınların asıl sorunlarını kapsamadığı ve görünmez kıldığı için, sözde tüm kadınların kızkardeş olduğu anlayışının işlevsiz olduğu düşüncesi, siyahi kadınlar ve kesişimsel paradigmanın temel savlarından birisi olmuştur.

Sonuç

Feminist yaklaşımların yöntemsel güçlükleri olmasının yanında, ortak noktaları, kadınların maruz kaldığı baskı ve zulüm olmuştur. Feminist tarih, feminist yaklaşımların birbirlerine dönük eleştirileri ve benzerlikleriyle kadın sorununu ele almayı sürdürmüş, kadın sorununa getirdiği eleştirel bakış açılarıyla birlikte büyümüş ve zenginleşmiştir. Ancak özellikle üçüncü dalga feminist hareketle birlikte, kadınların aynı olmadığı, farklı baskı mekanizmalarıyla mücadele etmek zorunda olduğu tartışmaları yükselmiştir. Bu bağlamda, siyahi feminizm ve kesişimsel paradigma ve siyahi feminizm ile beyaz feminizm eleştirisinin yapılmaya başlanmasıyla tartışmalar farklı boyutlara taşınmıştır. Çünkü egemen feminist kuramların tartışmaları, kadın sorununu kadın olmanın kendisiyle ilişkilendirerek kızkardeşlik ekseninde, ataerki, kapitalizm gibi faktörlerle yürütmüştür. Kadın olmaya ilişkin ırk, etnik köken, sınıf, dini aidiyet, cinsel yönelim, coğrafi faktörler gibi farklı dinamiklerin göz ardı edildiği bu tartışmalar, kadınların maruz kaldığı eşitsizlik ve baskıyı tek tipleştirerek kadın sorununa ilişkin tartışmaları sığ bir zemine sürüklemektedir. Meselenin yalnızca kadın olmakla ilişkilendirilmesi, farklı kadınlık deneyimlerini, baskı ve eşitsizliği aynı biçimde hissedildiği kimlik kategorilerine indirgenmesi anlamına gelmektedir. Oysaki kadın olma deneyimini şekillendiren pek çok farklı dinamikten söz etmek mümkündür.

Kesişimsellik, kadınların baskıyı aynı şekilde ve yoğunlukta deneyimlemediğini, kadınların çeşitli biçimlerde ve yoğunlukta baskıya maruz kaldığını ve toplumsal (cinsiyet) eşitsizliğin diğer türlerinin de bu baskı ve yoğunluğun çeşitlilik göstermesine neden olduğunu iddia etmektedir. Bu da her kadının kendi mücadelesini, kendi şartları içinde yürüttüğünü göstermektedir. Örneğin ülkemizde yaşayan mülteci kadınların, roman kadınların, işçi kadınların veya akademisyen kadınların deneyimledikleri baskı ve/veya eşitsizliğin tümüyle aynı olmadığı gibi, Kaijser ve Kronsell (2014) refah düzeyi düşük bir ülkedeki çiftçi kadımla, Batılı kadın akademisyen kadın aynı kadın değildir (2014, s. 423). Aynı şekilde muhafazakâr kadınların başörtüsüyle kamusal alanda var olma çabaları ile seküler kadınların cinsiyet politikalarına karşı varoluş mücadelesini yalnızca kadın olma üzerinden açıklanamaz.

Türkiye’de 31 Mart yerel seçimlerine baktığımızda, belediye başkanı olarak seçilen kadınların, kadın olmak dışında farklı sosyal konumlara sahip olduğu ve bu sosyal konumların onların aday olmalarında veya seçilmelerinde etkili olduğu aşıkardır. Ancak bu sosyal konumlar, kadınların maruz kaldığı baskıyı çeşitlendirmektedir. Çanakkale’nin Yenice İlçesi’ne bağlı Kalkım Beldesi belediye başkanı kadının yaşı, ailesinin nüfuzu, iktidara olan yakınlığı medyanın gündemine yerleşmiştir. Sadece bununla kalmayıp bazı haber yorumlarında, genç kadının seçilmesinin onun varlıklı bir aileden gelişi, babasının nüfuzu gibi sebeplerin seçilmesinde önemli rol oynadığı yönündedir. Diğer taraftan, aldığı eğitimin yerel yönetici olması için yeterli olmadığı gibi eleştiriler (Haberler.com), 31 Mart seçimlerinde seçilen birçok

kadın yöneticiden farklılık göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında siyasi arenada yer bulan kadın(lar)ın, çeşitli baskı mekanizmaları ile karşı karşıya kaldığını ve kadınların başka başka sebeplerle mücadele etmek durumunda olduğunu söyleyebiliriz.

Kesişimsellik paradigmasıyla verilebilecek pek çok örnekten bir diğeri ise, cinsel istismar ve cinsel tacizdir. Birçok kadın sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklara rağmen cinsel istismar ve cinsel tacizi deneyimlemektedir. Ancak kadınların bu deneyimleri, bu deneyim ile mücadele süreçleri farklılık göstermektedir. Bazı kadınlar sessiz kalırken, bazı kadınlar sesini duyurma girişiminde yer alabilmektedir. Kadınların sesini duyurabilmesinde en güzel örneklerden birisi, küresel çapta büyük etki uyandıran “MeToo” hashtag’ı olmuştur. 2017 yılından beri milyonlarca kadın, sosyal medya hesaplarından, deneyimledikleri cinsel istismarı ve tacizi duyurmaya başladı. Söz konusu harekete dünyanın birçok yerinde kadınlar katılım gösterdikleri gibi, birçok farklı dilde yerel etiketler oluşturuldu. Tarane Burke’nin cinsel şiddetin yapı taşları olarak belirttiği güç ve imtiyazın yıkılması gerektiği mücadelesi, MeToo hareketinde de etkisini gösterdi. Önce Hollywood ünlülerinden bazılarının, Hollywood film yapımcısı Harvey Weinstein’in cinsel istismarını dile getirmeleriyle başlayan bu itiraflar; ABD, İngiltere, Japonya, Hindistan, Brezilya, Arjantin gibi ülkelerin kadınları tarafından sosyal medyada (Twitter) ilk sıraya yerleşti. Türkiye’nin de aralarında olduğu birçok ülkede, sosyal medyada geniş yankı bulan cinsel istismar ve taciz konusunun, hangi özellikteki kadınlar tarafından dile getirildiği ise bir muammadır. Bu açıdan baktığımızda MeToo hareketi, yoksulluk, yaş, engellilik, trans kadın vb. gibi diğer kategoriler hakkında bilgi vermemektedir. Hangi özellikteki kadınlar bu hareketin içinde yer aldı? Hangi kadınlar, hangi sosyal özelliklerinden dolayı bu istismar ve tacizi deneyimlemek zorunda kaldığı bilgisi eksiktir. Dahası, MeToo hareketine katılımı zenginlik ve yoksulluk faktörleri ne kadar etkili? Kadınların göçmen oluşu, etnik kimliği, ırkı, yerel kimliği, lezbiyen, trans, engelli oluşu bu harekete katılımını nasıl etkiledi? soruları kesişimsel paradigma ekseninde sorgulandığında, MeToo hareketine katılımı kadınların cinsel istismar ve cinsel taciz deneyimlerinin genelleştirildiği söylenebilir. Bu da kesişimsel bakış açısının eleştirdiği noktalardan biri olarak yorumlanabilir.

Özetle, kesişimsellik, kadın sorununun çeşitli dinamikler aracılığıyla anlamaya olanak sağlayan çok daha geniş bir perspektifle kadın(olmay)a bakılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Hacer Akülkü: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Hacer Akülkü: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Akülkü, H. (2023). Kesişimsellik paradigması çerçevesinde feminist yaklaşımların farklılıklarının değerlendirilmesi. *Akademik Hassasiyetler*, 11(26), 662-689. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1451707>

Kaynakça

- Ackerly, B. A. (2001). Feminist theory: liberal. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 5499–5502. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/03946-2>
- Aktaş, C. (2006). *Feminizmin beyaz Batılı kadın seçkinciliği*. 24 Mart 2020 tarihinde <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/insanhaklari/253.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Akülkü, H. (2022). *Kesişimsellik bakış açısı ile kırılğanlıkların üretimi ve baş etme stratejileri: Antalya Kumluca ve Finike’de afet deneyimleri* [doktora tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Alexander-Floyd, N. G. (2012). Disappearing acts: reclaiming intersectionality in the social sciences in a post-black feminist era. *Feminist Formations*, 24(1), 1–25.
- Altınbaş, D. (2006). Feminist tartışmalarda liberal feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 9, 21-52.
- Andersen, M. L. ve Collins, M. H. (2015). *Race, class, and gender an Anthology*. Cengage Learning.
- Anderson, M. L. (2005). Thinking about women: a quarter century's view. *Gender and Society*, 19(4), 437-455.
- Ataman, M. (2009). Feminizm: geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerine alternatif yaklaşımlar demeti. *Alternatif Politika*, 1(1), 1-41.
- Atan, M. (2015). Radikal feminizm: “kişisel olan politiktir” söyleminde aile. *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, 1(2), 1-21.
- Azizoğlu Bazan, M. (2017). III.2.B. Türkiye’deki Kürt kadın hareketi ve görünür olma meselesi. “*Türkiye’deki Kadın Hareketlerinin Farklı Şehirlerde Karşılaştırılması*” Araştırma Projesi Raporu, 1-20. 18

- Ağustos 2023 tarihinde https://www.uni-bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb12/fb12/pdf/A-IB/Forschungsergebnisse/III.2.B.Azizoglu_Bazan_TR.pdf adresinden edinilmiştir.
- Badowska, E. (1998). The anorexic body of liberal feminism: Mary Wollstonecraft's a vindication of the rights of woman. *Tulsa Studies in Women's Literature, Political Discourse/British*, 17(2), 283-303.
- Bayramoğlu, Y. (2008). “İkinci cins’ siz dönüşüm mümkün değil. 27 Mart 2020 tarihinde <https://m.bianet.org/biamag/kadin/110867-ikinci-cins-siz-donusum-mumkun-degil> adresinden edinilmiştir.
- Beauvoir, Simone de. (1993). *O kadın “ikinci cins”*. Payel Yayınları.
- Bowleg, L. (2008). When black + lesbian + woman ≠ black lesbian woman: the methodological challenges of qualitative and quantitative intersectionality research. *Sex Roles*, 59(5-6), 312–325. <https://doi.org/10.1007/s11199-008-9400-z>
- Brah, A. (2001). Feminist theory and women of color. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 5491-5495.
- Brah, A. ve Phoenix, A. (2004). Ain’t i a woman? revisiting intersectionality. *Journal of International Women's Studies*, 5(3), 75-86.
- Butler, J. (1986). Sex and gender in Simone de Beauvoir’s second sex. *Yale French Studies*, 72, 35-49. <https://doi.org/10.2307/2930225>
- Carastathis, A. (2014). The concept of intersectionality in feminist theory. *Philosophy Compass*, 9(5), 304–314. <https://doi.org/10.1111/phc3.12129>
- Cho, S., Crenshaw, K. W. ve McCall, L. (2013). Intersectionality: theorizing power, empowering theory. *Toward a Field of Intersectionality Studies: Theory, Applications, And Praxis*, 38(4), 785–810.
- Choo, H.Y. ve Ferree, M.M. (2010). Practicing intersectionality in sociological research: a critical analysis of inclusions, interactions, and institutions in the study of inequalities. *Sociological Theory*, 28(2), 129-149. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01370.x>
- Collins, P. H. (2015). Intersectionality's definitional dilemmas. *Annual Review of Sociology*, 41(1), 1-20. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073014-112142>
- Collins, P.H. (2000). *Black feminist thought knowledge, consciousness and the politics of empowerment*. Routledge.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1, 139-167.
- Çaha, Ö. (1994). “Feminizm ve sivil toplum”. 26 Mart 2020 tarihinde <https://kadem.org.tr/feminizm-ve-sivil-toplum/> adresinden edinilmiştir.

- Çakır, S. (2007). Feminizm: ataerkil iktidarın eleştirisi. B. Örs (Ed.), *Modern siyasal ideolojiler* (s. 412-475) içinde. Bilgi University Publishing.
- Davis, K. (2008). Intersectionality as buzzword: a sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory*, 9(1), 67–85. <https://doi.org/10.1177/1464700108086364>
- Davis, A. Y. (1981). *Women, race and class*. Random House.
- Demir, Z. (2018). Kadının ücret karşılığı çalışması konusunda Din İşleri Yüksek Kurulu'na gelen sorular. *Dini Araştırmalar*, 21(54), 81-106. <https://doi.org/10.15745/da.476747>
- Dikici, E. (2016). Feminizmin üç ana akımı: liberal, Marxist ve radikal feminizm teorileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 43, 523-532. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3100>
- Doğan, C. (2008). Yeni sosyal hareketler ekseninde feminizme bakış. *Sosyoloji Notları*, 4-5, 29-35. 26 Mart 2020 tarihinde https://www.academia.edu/24591783/Sosyoloji_Notlar%C4%B1_Dergisi_4_5_Say%C4%B1 adresinden edinilmiştir.
- Donovan, J. (2012). *Feminist theory the intellectual traditions*. Continuum.
- Dursun, G. ve Nizamoglu, S. (2021). Türkiye’de işgücü piyasalarında Suriyeli kadın mülteciler: konfeksiyon endüstrisi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 109-132.
- Eisenstein, Z. (1979). *Capitalist patriarchy and the case for socialist feminism*. Monthly Review Press.
- Eisenstein, Z. (1999). Constructing a theory of capitalist patriarchy and socialist feminism. *Critical Sociology*, 25(2-3), 196–217. <https://doi.org/10.1177/08969205990250020901>
- Encyclopaedia Britannica (2023). *Mary Wollstonecraft*. 31 Mart 2020 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Mary-Wollstonecraft> adresinden edinilmiştir.
- Eroglu, D. ve Parsova, G. (2018). Kır kökenli kadın girişimciliğinin ekonomik şiddet ve toplumsal şiddet bağlamında analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 153-166.
- Escudero-Alias, M. (2021). A reparative reading of feminism. *The European Legacy*, 26(3-4), 358–373. <https://doi.org/10.1080/10848770.2021.1890335>
- Firestone, S. (1970). *The dialectic of sex*. 2 Nisan 2020 tarihinde <https://www.marxists.org/subject/women/authors/firestoneshulamith/dialectic-sex.htm> adresinden edinilmiştir.
- Firestone, S. (2011). *The dialectic of sex: the case for feminist revolution*. Bantam Book.
- Genç, A. (2019). Postkolonyal feminizm doğrultusunda Hindistan incelemesi. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*

- Uluslararası İlişkiler Bölümü*, 1-21. 5 Mayıs 2021 tarihinde https://www.academia.edu/40181231/POSTKOLONYAL_FEM%C4%B0N%C4%B0ZM_DO%C4%9ERULTUSUNDA_H%C4%B0ND%C4%B0STAN_%C4%B0NCELEMES%C4%B0 adresinden edinilmiştir.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2016). *Sosyoloji*. (Çev. A.N. Durakbaşı, F. Karapehlivan Şenel ve S. Tüfekçioğlu). Kırmızı Yayınları.
- Guy-Evans, O. (2023, 20 Nisan). *Intersectional theory in sociology*. 14 Aralık 2023 tarihinde <https://simplysociology.com/intersectional-theory.html> adresinden edinilmiştir.
- Güneş, F. (2017). Feminist kuramda ataerki tartışmaları üzerine eleştirel bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of International Social Sciences*, 27(2), 245-256. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346526>
- Haberler.com (2024, 1 Nisan). *22 yaşındaki bağımsız aday Zeynep Çelik, Türkiye'nin en genç kadın belediye başkanı oldu*. 28 Nisan 2024 tarihinde <https://www.haberler.com/izle/1tBY9S4Mnn/> adresinden edinilmiştir.
- Hancock, A. M. (2007). Intersectionality as a normative and empirical paradigm. *Politics & Gender*, 3(2), 248-254. <https://doi.org/10.1017/S1743923X07000062>
- Haraway, D. J. (1991). *Simians, cyborgs, and women the reinvention of nature*. Routledge.
- Hartmann, H. (1976). "Capitalism, patriarchy, and job segregation by sex". *Signs*, 1(3), 137-169.
- Hartmann, H. I. (1979). The unhappy marriage of Marxism and feminism: towards a more progressive union. *Capital & Class*, 3(2), 1-33. <https://doi.org/10.1177/030981687900800102>
- Hartmann, H. (2006). *Marksizm ve feminizmin mutsuz evliliği*. (Çev. A. Kantarcı). 1 Nisan 2023 tarihinde https://www.academia.edu/11325341/Marksizm_ve_Feminizmin_Mutsuz_Evlili%C4%9Fi_Heidi_Harman adresinden edinilmiştir.
- Holmstrom, N. (1981). "Women's work," the family and capitalism. *Science & Society*, 45(2), 186-211.
- hooks, b. (1986). Sisterhood: political solidarity between women. *Feminist Review*, 23, 125-138. <https://doi.org/10.2307/1394725>
- hook, b. (1990). *Ain't i a woman black women and feminism*. Pluto Press.
- hooks, b. (2015). *Feminist theory from margin to center*. Routledge.
- Kaijser, A. ve Kronsell, A. (2014). Climate change through the lens of intersectionality. *Environmental Politics*, 23(3), 417-433. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.835203>

- Käll, L. F. (2006). Sexual difference as nomadic strategy. *NORA -Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 14(3), 195-206, <https://doi.org/10.1080/08038740701191520>
- Kara, N. (2006). Feminizm(ler)in toplumsal hareket olarak medyada yansıma(ma)sı. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-33.
- Karadağ, A. ve Sabancılar, S. (2012). *Toplumsal cinsiyet'ten 'çoklu kesişen farklılıklar'a küreselleşme ve kadın*. 28 Mart 2020 tarihinde https://www.academia.edu/67480819/Toplumsal_Cinsiyetteen_%C3%87oklu_Kesi%C5%9Fen_Farkl%C4%B1l%C4%B1klara_K%C3%BCreselle%C5%9Fme_ve_Kad%C4%B1n_adresinden_edinilmi%C5%9Ftir.
- Karakuş Öztürk, H. (2017). Mary Wollstonecraft'ın kadın haklarının gerekçelendirilmesi kitabında Rousseau eleştirisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(2), 471-485.
- Küçükıkarca, İ. A. (2015). *20. yüzyıl feminist düşüncesinde (toplumsal) cinsiyet kavramının dönüşümü*. 5 Mayıs 2021 tarihinde https://www.academia.edu/26837228/20_Y%C3%BCzy%C4%B1l_Feminist_D%C3%BCncesinde_Toplumsal_Cinsiyet_Kavram%C4%B1n%C4%B1n_D%C3%B6nüşümü.
- Lengermann, P. M. ve Niebrugge, G. (2011). Contemporary feminist theory. G. Ritzer (Ed.), *Sociological theory* (s. 454-498) içinde. Mc-Graw Hill.
- Mitchell, J. (2000). *Psychoanalysis and feminism: a radical reassessment of Freudian psychoanalysis*. Basic Books.
- Nash, J. C. (2011). 'Home truths' on intersectionality. *Yale Journal of Law and Feminism*, 23(2), 445-470.
- Nye, A. (1989). *Feminist theory and the philosophies of men*. Routledge.
- Özdemir, Ö. (2017). İki sistemli kuram olarak sosyalist feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.
- Özsöz, C. (2008). Kültürel feminist teori ve feminist teorilere giriş. *Sosyoloji Notları Dergisi*, 6, 51-55.
- Özüdoğru, B. (2018). Beyaz feminizm ve öteki kadınlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 304-319.
- Parashar, S. (2022, 27 Ekim). *Feminizm ve postkolonyalizm: cinsiyetçiliğe dair karşılaşmalar*. 9 Kasım 2023 tarihinde <https://kurdarastirmalari.com/yazi-detay-oku-197> adresinden edinilmiştir.
- Pollard, J. (2020). Feminism and work. *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, 5, 21-28.
- Ritzer, G. (2010). *Klasik sosyoloji kuramları*. (Çev. H. Hülür). De ki Basım Yayım.

- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları*. (Çev. H. Hülür). De ki Basım Yayım.
- Sağlam, M. A. (2020). Feminist kuram'da kadının politik ekonomisi ve dönüşümü. *Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi*, 46, 394-412.
- Sahtiyancı Öztarhan, E. (2006). İyi kızlar/kötü kızlar: günümüz Amerikan kadın romanında cinsel etnik ve sınıf kimlikleri [doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Samuels, G. M. ve Ross-Sheriff, F. (2008). Identity, oppression, and power feminisms and intersectionality theory. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 23(1), 5-9. <https://doi.org/10.1177/0886109907310475>
- Sarıgöl, P. (2020). Kesişimsellik teorisi ve farklılıklar feminizmi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 3(6), 331-352. <https://doi.org/10.35235/uicd.715735>
- Shuo, C. ve Min, C. (2017). A study of translation strategy in eileen chang's the golden cangue from the perspective of feminist translation theory. *Cross-Cultural Communication*, 13(8), 32-39.
- Şerbetçi, D. (2013). *Postkolonyal feminizm bağlamında "küresel kız kardeşlik" kavramının incelenmesi: Hindistan örneği* [yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.
- Tong, R. P. (2006). *Feminist düşünce*. (Çev. Z. Cirhinlioğlu). Gündoğan Yayınları.
- Toptaş B., Aksu, H., Özgür, A. ve Esin, F. (2021). Üroloji polikliniğine başvuran erkeklerin vazektomiye ilişkin bilgi ve görüşleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(1), 68-75. <https://doi.org/10.17049/ataunihem.768636>
- Vespa, J. (2009). Gender ideology construction a life course and intersectional approach. *Gender & Society*, 23(3), 363-387. <https://doi.org/10.1177/0891243209337>
- Walby, S. (2001). Feminist theory: Marxist and socialist. *International Encyclopedia of Social & Behavioral Science*, 5502-5506.
- Walby, S. (2007). Complexity theory, system theory, and multiple intersecting social inequalities. *Philosophy of Social Science*, 37(4), 449-470.
- Walby, S., Armstrong, J. ve Strid, S. (2012). Intersectionality: multiple inequalities in social theory. *Sociology*, 46(2), 224-240. <https://doi.org/10.1177/0038038511416164>
- Yörük, A. (2009). Feminizm/ler. *Sosyoloji Notları*, 63-85. 14 Aralık 2023 tarihinde https://www.academia.edu/24591802/Sosyoloji_Notlar%C4%B1_Dergisi_7_Say%C4%B1 adresinden edinilmiştir.

Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 193–209.
<https://doi.org/10.1177/1350506806065752>

Extended Abstract

"Being a woman" presents its own challenges and struggles all over the world. Feminism has examined the issues faced by women through the lens of gender throughout history. The oppression and inequalities experienced by women are addressed from various feminist perspectives. Mainstream feminist approaches have been criticized by the intersectionality paradigm and black feminists for defining women's issues primarily through the experiences of white women. The idea of intersectionality began to take root in academia, women's studies, and feminist perspectives in the 20th century. The concept of intersectionality was first introduced by Kimberlé Crenshaw. Crenshaw's intersectionality approach recognizes that the problems of oppression and inequality experienced by women are not one-dimensional. The oppression and inequalities experienced by women are associated with interconnected systems and power structures. In this context, Crenshaw introduced the concept of intersectionality to the literature by focusing on how race and gender interact in the employment experiences of black women.

The aim of this study is to explain the phenomena of oppression and inequality against women based on different feminist theories. In this context, it discusses how oppression and inequality against women are addressed in various feminist theories and the solutions proposed to eliminate gender inequality within a theoretical and conceptual framework. The perspectives of dominant mainstream feminist discourses on the problem of women's oppression and inequality are examined with a critical theoretical approach within the framework of black feminism and the intersectionality paradigm.

Feminism is a complex and contested process that questions what it means to be a woman at different times. The main aim of feminism is to understand and eliminate the inequality between men and women. In this context, it is also defined as a rebellion against the systematic production of social differences based on gender. The feminist movement, which emerged at the local level, began to question the relationship between women and men in various areas such as education, family, politics, culture, and employment. Subsequently, it started to diversify and differentiate itself in line with the different demands and aspirations of various feminist groups, growing through their mutual criticisms. However, this debate on gender inequality initiated a new discussion with the idea that women are diverse among themselves and that their differences are often ignored.

The intersectionality approach, which emerged from black feminism, argues that the oppression experienced by women is diverse. It rejects the notion that all women are the same and similar. Instead, it claims that the experiences of women from different backgrounds are overlooked, the power relations that divide women are ignored, and the understanding of women's

oppression is constructed from the perspective of liberal, radical, and white bourgeois women. Women experience being a woman through intersections of class, race, sexist attitudes, sexual orientation, religion, etc. Therefore, the existence of multiple identity categories should be considered in understanding the oppression women face. According to intersectionality, women may be subjected to discrimination, oppression, and inequality not only because they are women but also due to various social and structural factors.

This study discusses how mainstream feminist and Marxist theories view the women's question by creating an oppositional dualism and which aspects are subject to criticism by the intersectionality paradigm. The mainstream feminist movement has focused on the women's question, recognizing that women have identical interests. Contrary to dominant feminist discourses, intersectionality rejects the idea that women constitute a universal identity. It criticizes the exclusion of the concept of race from feminist work, regardless of its gendered and economic system. In this context, black feminists draw attention to ethnic divisions among women and reject the idea of the homogenization of women.

According to black feminists, class, gender, and race are social systems that interact with each other. Additionally, other identity factors influence this social system. For example, when one wants to learn about women in a particular geography, it is necessary to have knowledge about that geography to analyze the specific pressures faced by women there. Black feminism and intersectionality, therefore, emphasize that women's positions differentiate them. This is why they do not accept the idea of sisterhood proposed by radical feminists, as black women experience systematic racism and are often ostracized by white women.

In sum, the intersectionality approach and black feminism recognize that women are multidimensional. They also criticize dominant feminist discourses for representing middle and upper-class women and for not taking into account the conditions of black women and women from the third world.